क्रम सं०

प्रवेश सं०

विषयः धर्मशास्त्रम्

नाम लिप्सुलीसेतुः (पुण्याहवाचनविधिः)

ग्रन्थकार भट्टोजि दीक्षितः

पत्र सं० १-१५

अक्षर सं० (पंक्तौ) ४१

पंक्ति सं० (पृष्ठे) १२

श्लोक सं०

आकार: १०. × ४.५.

लिपिः दे.ना.

आधारः का.

वि० विवरणम् पू.

अ ८१६८

पी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० ई०--१६५१—५०,०००

13886

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नं. २०९४

॥पुस्तकमिदं श्री न धर्माधिकारीनां गा पंडिता॥
॥लिख्यते मोक्ष॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथातस्तीर्थविधिः प्रथमं सम्प्रगृह्यते प्रयागादितीर्थविधिः पद्धतिसंग्रहः १ तत्र
यात्राः काश्चित्तीर्थयात्रामुनीन्द्रैः कृता पृथुकायास्तनुमाहितास्तु तानुक्तवारीविधिवत्कालोनिमुमयतोगृहगोसन्नि
पुत्रादिनिवृत्तपुराणवचनाद्गृहनिवृत्तस्यैव वृत्तवारिणोऽधिकारः गृहस्थस्य तु सपत्नीकस्यैवाधिकारः व्र फ
तपुराणोक्तफलेनैव शोधयास्याने पुराणपुराणमात्मार्थं योगात्पत्न्या प्रयाति [illegible] तस्य पुराणपूले सर्वस्थानपतिना
स्त्रापतित्वात् विधुरस्यापि सपत्नाधिकारेऽप्यथवाभिरतेऽस्ति वचनाद्दस्यैवाधिकारः वनस्थस्यापि अग्नीनित्रीणि
समास्याके विधुरस्यापि सपत्नाधिकारे पृथग्वालिनरतेऽस्ति वचनात् स्यैवाधिकारः सन्न्यासिनोऽपि ग्रामैकरात्रवा
तकस्य कुर्यात्तीर्थस्य सेवनं विधायवर्तितं नार्यायाः पुत्रेषु पितृनिधाय चेतिकौर्माक्तेः सन्न्यासिनोऽपि ग्रामैकरात्रवा
सिनो नगरे तीर्थं च पंचरात्रं च सन्तरतिका स्यायनोक्ति [illegible] परस्य ब्राह्मणपुरः सरस्यैवाधिकारः सर्वस्त्री
यो प्यस्य वानप्रस्थस्य ब्राह्मणान गत एव कृत्वेति ब्रह्मपुराणात् वैश्यशूद्रयोरपि ब्राह्मणाः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रा
राजसत्तमः नवियोनिपुत्रं सेते स्नातास्तीर्थमलाननतिनारत वचनात् पञ्चमः जपस्त पतीर्थयात्रा [illegible]
तत्रसमः नवियोनिपुत्रं सेते स्नातास्तीर्थमलनाशनदतिनारतवचनात् पञ्चमनुः जपस्तपस्तीर्थयात्राप्रव्रज्यामं
त्रसाधनं देवताराधनं चेति स्त्रीशूद्रपतनानि षट्इति तद्धर्म्मविरोधेन निरंतरं तीर्थयात्रादिकार्यमित्येवं ।
स्रियाश्च नर्तं शुश्रूषापत्यागेन तीर्थयात्रानिषेधपरं मात्राधस्थितस्य पुत्रस्य सर्वस्यापि मातुः पितुः स्नेहम
नीस्तपासिनि वचनात् तस्मात्सर्वेषां तीर्थयात्रायामधिकारः इति तीर्थयात्राधिकरणम् अथ तीर्थफलानि ॥१५०

स्नानप्रकाराणि शंखः तीर्थप्राप्त्यनुषंगेण स्नानं तीर्थे समाचरेत् स्नानजं फलमाप्नोति तीर्थयात्राकृतं न प्रसं
गेन यानि स्वकार्यादिप्रसंगेन पत्नुपेठीनसिः अथ तीर्थफलं तस्य प्रसंगेन गच्छति षोडशांशं मलनतेयः पार्थ
न गच्छतीति तत्प्रसंगेन उद्देश्यतीर्थान्तरप्रसंगेन पार्थिवेतनं गृहीत्वेत्यर्थः प्रमासखंडे तु परान्नेन गच्छतीति
ठः तत्र पराक्रमेण गच्छतीत्यर्थः प्रभासखंडे यश्चान्यकार्ये [illegible] तीर्थयात्रां तत्रेश्वरः [illegible]
गंधं चतुर्गुणं विशिष्टेन पत्नेत्यष्टगुणं उक्तं च मात्स्ये पुत्रैश्च [illegible] तेनाव समग्रीन्यस्मातेन तेऽष्टगुणं फलमिति
अथ यानविशेषफलं तत्रायम गोयाने गोवधः प्रोक्तो हयाने तु निष्फलं नरयाने तदर्धं स्यात्पद्भ्यां तच्च चतुर्गुणं
मितिमात्स्यकौर्मयोः चतुर्गुणं तत्र कृते चतुर्गुणं धर्म्मद्रवित्रगुणं शयः पादपादपदच्चतुर्थांशः परः तथा च
गच्छतस्तु फलं चतुर्गुणं चतुर्गुणं पूर्णमिति यावत् अत्र च यास्यामिति रूपानकाम्यामीत्यर्थः तथा च जाबालिः
हि मोजमंतीर्थशरीरं तीर्थफलस्य च यानमर्द्धं चतुर्थांशं छत्रोपानहमेव च तस्माद्देतैर्विहीनस्तु सर्वतीर्थफ
लं लभेत् इति अथ चविशेषः शक्तिविषयः तथा च कौर्मे नरयानं च स्वतरीहयादिसहितोऽपि च तीर्थयात्राफ
लं नचेत् इति अथ चविशेषः शक्तिविषयः तथा यत्कामौ नरयानं वास्वतरीहयादिसहितोऽपि च तीर्थयात्राफ
राज्ञामामानं दोषकरं नहीति यत्र तु नावाविनागमनमेव न संभवति शंखोद्धारादौ गमनार्थ यान्नावेति चमार्गप्र
देशेन याज्ञाने तेषां यागमनासं न च सत्रनौकागमनं न दोषाय तदुक्तं नौकायामनायंस्यादिति देवमपि श्रुगवमार्ग

देशान्तरगमनं निषिद्धं तत्रापि तीर्थयात्रोद्देशेन गमने न दोषः। अङ्गवङ्गकलिङ्गेषु सौराष्ट्रमगधेषु च तीर्थयात्रां विनाया
तः पुनः संस्कारमर्हतीति स्मृतेः। द्वितीयान्नविचारः यात्राविशेषे गृहमोचनादिकं न दोषाय तदुक्तं गोदावर्यां गयायां च श्री
शैले ... सुतस्य तु ... विद्यते वायुपुराणे गयायां सर्वकालेषु पिंडं दद्याद्विधानतः अधिमा
से जन्मदिने अस्ते च गुरुशुक्रयोः न त्यक्तव्यं गयाश्राद्धं सिंहस्थे च बृहस्पताविति अत्र श्राद्धस्य यात्राङ्गत्वेन तद्यात्रायां विन
निषिद्धं स्यात् तथा अधिमासे जन्ममासे अस्ते च गुरुशुक्रयोः तीर्थयात्रां न कर्तव्यं गयां गोदावरीं विना इति याज्ञ
श्रीमुद्ध्वस्य यातां सर्वः स्यात् समयः शुभः सङ्गले सकलेवस्तु न किञ्चिद्विचारयेदिति प्रतिकालशुद्धिः अथ तीर्थ
गमनविधिः स्कान्दे तीर्थयात्राभिकीर्षुः प्राक् विधायोपवासं ततो गणेशं च पितॄन् साधूंश्च यथाशक्त्या प्रपूज्य तदा
ततः कृतोपवासश्च नियमस्थः पुनः आगतश्च तथा पितॄन् सम्पूज्य फलमाप्नुयात् आगत्येति तीर्थयात्राकृता गृहा
गतेन पुनः श्राद्धं कार्यमित्यर्थः श्राद्धं चोपवासोत्तरदिने इत्येतज्जनीमेका प्रातः श्राद्धं विधायेति स्कांदे शिवशर्मोपा
ख्याने तत इत्यनेन गयां गत्वा श्राद्धं कृत्वा विधानतः विधायकार्पटी वेषं कृत्वा ग्रामप्रदक्षिणं ततो ग्रामांतरं गत्वा श्राद्धशे
षस्य भोजनं ततः प्रतिदिनं गच्छेत् प्रतिग्रहविवर्जित इति विष्णुपुराणोक्तेः श्राद्धानंतरं कार्पटिकवेषोपि कार्यः केचित्तु
गयायामुपक्रमस्यैव विधानाद्यात्रायां नैव विधिरित्याहुः प्रयागे तीर्थयात्रायां पितृमातृवियोगतः कचानां वपनं कुर्या

शि० २

श्री

द्व्यान विकचो भवेदिति विष्णुवचनात् उपवासादिनेत्र दोषः सर्वं मुण्डनमपि कार्यं केचित्तु मौण्ड्यं प्रयागे तीर्थ तीर्थयात्राया
मेव इत्याहुः कार्पटिकवेषस्तीर्थगमने तद्दिने एवाहुः श्राद्धं च तीर्थश्राद्धवद्देवषड्दैवतेन वा दैवतं वा मतमेवेदं न या
मेवेत्याहुः कार्पटिकवेषस्तीर्थगमनेत्तदित्यप्याहुः श्राद्धं च तीर्थश्राद्धवद्देवषड्दैवतेन वा दैवतेवा मतमेवेदं न या
र्थं तत्कार्यं इदं च घृतमात्रद्रव्यकं श्राद्धं कुर्यात् सर्वार्थ इति विष्णुपुराणोक्तेः सर्वार्थे तिलती यथा नियमेन साधने
ताबोधनाद्विति केचित् घृतप्रचुरमित्यन्ये घृतप्रधानद्रव्यकमिति तु स्मृतिरत्नावलीमदनपारिजातकाकारा
दयः कार्पटिकवेषधारणं च गमनकाल एव न तु भोजनकालेपीति केचित् भोजनादिकालेपीत्यन्ये इति तीर्थ
गमनविधिः अथ तीर्थयात्रायां नियमाः मात्स्ये संप्राप्ते तु तीर्थयात्रायां प्राणान्नवमन्यते नास्ते प्रतिनिवर्त
तत इदं तन्निर्जीवितं तथा तीर्थं गच्छन्नरः सम्यक् शक्त्या एकत्रमानवः नास्मातो नाशुचिर्गच्छेत् कालेन च समृतकी
अनेन तीर्थं कृतमाध्याह्निकेन स्नात्वा श्राद्धं कृत्वा निसकिञ्चनं न च नित्यमिति स्मृतिर्भवति अशुचिः कृतप्रतिग्रहाद्या
तथा च चण्डालोदक्यादिस्पर्शे स्नानाचमनादिनिमित्ते सति अकृतस्नानाचमनादेश्च यत्तु पादुकोपानद्भ्यां देवयात्रां
तथैव च यानैस्तीर्थं गच्छन्ति तेषां तीर्थयात्राफलं नास्तीत्यादि यात्रावाहनादौ तु प्रकृतेषु उक्तं तद्विधिविशेषार्थं तत्र भूमिगमनेन
ये नराः गमनं द्विजाः तत्फलं न लभन्ते इति एतच्च यात्रा कर्मणो ... प्रदक्षिणमात्र कार्पटिकोपवासः भोजनादौ तु स्नानव्यतिरेकेणाप्येवं प्रशस्तमाहुः
तत्कारः अन्येतु अनिवार्यस्पर्शे देवयात्रायात्रादिमात्रकार्ये दोषाभावः भोजनादौ तु स्नानव्यतिरेकेणाप्येवं शुद्धिरित्याहुः

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

न च सूतकोऽपि नाशौचवानित्यर्थः । यत्तु प्रारब्धे सूतके नास्तीति तत्परिगणितव्रतादिमात्रविषयं । व्रतयज्ञविवाहेषु
श्राद्धे होमेऽर्चने जपे । प्रारब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकमिति विष्णुस्मरणात् । अत एव प्रारम्भो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रत
सत्रयोः । नान्दीमुखं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रियेति । [illegible] मात्रविषयं [illegible] विष्णुना [illegible] अन्येषु
[illegible] नतीर्थयात्रायां नैरन्तर्याननुष्ठाने तस्मात् प्रारब्धे सूतके
[illegible] तीर्थयात्रायां [illegible] स्मृतिश्राद्धे चकालं तत्र
[illegible] तीर्थकर्मणि [illegible] कर्मयज्ञादिकार्ये [illegible]
[illegible] तीर्थयात्रायां [illegible]
[illegible] तीर्थयात्रा [illegible] देवकर्मत्वात् अत
[illegible] देवकर्मणि [illegible] तीर्थयात्रा [illegible]
तीर्थं [illegible] उपवासः [illegible] तीर्थ [illegible] तीर्थयात्रायै [illegible]
[illegible] तीर्थ [illegible]
[illegible] तथा [illegible] तीर्थं [illegible]
[illegible] अत्र [illegible] तीर्थं [illegible] शि० ३

प्राप्तिर्भवतीत्यर्थः । [illegible] कर्मनाशाजलस्य
[illegible] कर्मना
[illegible]
[illegible] तीर्थानि गच्छतां [illegible] पितृयात्रानि
[illegible] स्मरणात् यात्राकर्तुः [illegible] तीर्थ [illegible]
[illegible] अथ तीर्थप्राप्तिदिने [illegible]
[illegible] इत्यर्थः [illegible] इत्यर्थः । त
[illegible] अथ तीर्थोपवासः । तत्र काशी
[illegible] सचैलं [illegible] तीर्थप्राप्तिपूर्वदिने उपवासो
[illegible] तीर्थप्राप्तिः [illegible] उपवासः [illegible] इति तीर्थप्राप्तिदिने तथा च मुण्डनं चोपवासं [illegible]
विहितः [illegible] उपवासं ततः कुर्यात् [illegible] तीर्थप्राप्तिदिने तीर्थश्रा
[illegible] एकादश्यादिवत् । अथ तीर्थमुण्डनम् । देवलः
[illegible] द्वितीये तु [illegible] उपवासः [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालां विरजां गयां विरजे तु स्मृते रेशो यत्र धर्मराजेन गयासुरनाभौ
विरजादिस्थापितमतिवायवीये इत्यादि देशात्कालतो नास्ते तु महाविविरजे भसारीसप्तशतो कचित्तु नेमिषं प्रभासं गयामिति पाठः
विशालं प्रभासं गयामिति च नचास्य प्रयागे वपनं कुर्यादित्यादि वचनान्तरे विशेषो ऽनुपलम्भात् चतुर्दशीकरणावदिति वाच्यं स
र्वतीर्थ विधिमात्रविधेः सर्वशास्त्रकृत्यं न च लाक्षणिकप्रयोगत्वं यथालाक्षणिकत्वात् यदेव विधेयं तदेव तत्
तैः सामान्यविधिरस्यैव संकुचितविशेषणादिति इदं च मुण्डनं स्त्रीमात्रानन्तरं पुनस्तीर्थप्राप्तौ कर्तव्यं संवत्सरे हिमालये पुन
स्तीर्थप्रवेशे यदि मुण्डनं चोपवासं च तत्पुनः कार्यमिति स्मरणात् इति मासान्तरप्राप्तावपि तत्कार्यं श्रुतं तत्तु पक्षे
नवति न तु नियत इति यत्नेन संस्थार्थः प्रयागे तु विशेषो वक्ष्यते मुण्डनेन संकल्पपूर्वं वपनं कारयित्वा स्नानं तु वपनं कारि
ष्यामि वपनस्य स्नानविनिकर्तृकत्वात् गङ्गायां भास्करक्षेत्रे वपनं यो न कारयेदिति वाक्यस्मरणात् चेति केचित् वस्तुतस्तु
केशविधौ न संविधानं कृच्छ्रं वपनस्य कर्तृकल्पे बाधकाभावात् यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च केशा
न्त्रितानि तिष्ठन्ति तस्मात्केशान्वपाम्यहमिति मन्त्रलिङ्गात् वपनं करिष्ये इत्येव संकल्प इत्याहुः इदं च वपनं केशश्मश्रु
कैः मात्रकार्यं गर्भालङ्कृत्यं तस्य पञ्चान्तरं नतं वपेत् केशांश्च श्मश्रूणि न रोमाणि च नि कृन्तयेदिति ब्रह्मपुराणवच
नादिति केचित् अन्ये तु तद्वपनस्य वपनमात्रविधायकत्वात् क्रमस्याविधानेन गोरोमादाश्म नेत्रप्रसङ्गाच्च देशाचेयम

शि०प०
५

न कुर्यात्तेषामित्याहुः केशप्रथमनिरपेक्षं केशश्मश्र्वादिवपनप्रयुक्तमाचाराच्छ्रावणार्थं विधानान्मुत्प्रतीतेः श्मश्रुकर्मयोगदेवपन
मित्याहुः तत्राप्युदर्केश्मश्रुलोमादि इति नाम श्मश्रुवपनमादौ पित्रादिमृतौ तु इति नाम श्मश्रुलोमादिवपनमस्य श्मश्रुवपनमादावित
वपनप्रकारश्चाचारार्थे उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा वपनं कारयेत्सुधीः केशश्मश्रुलोमनखान्युदक्संस्थानि वापयेदिति
तत्र पामितिः कक्षोपस्थशिखावर्जं मन्तु संधिषु वापयेदिति अन्तु संधिर्वा वेति पारिजाते आनन्देन संधियां ति इति केचित्
र्थप्राप्त्या वपनं कार्यं यतिभिश्च वानप्रस्थैर्न वै आहिताग्निभिश्च पत्नीसहितैरपि तीर्थनिमित्तकं मुण्डनं का
र्यं एतच्च नैमित्तिकत्वाच्चैत्रादि मरणानैमित्तिकं मुण्डनं च सर्वनियमात्ताच्च जीवपितृकेणापि तीर्थं मुण्डनं
कार्यं विना तीर्थं विना यज्ञं मातापित्रोर्मृतिं विना यो वपति लोमानि स पुत्रः पितृघातकः इति वचनात् तत्रापि ती
र्थोव्रतादेष्यत्रायामेव प्रयागे तु प्रतिमात्रमित्याहुः तीर्थे च मुण्डने निषिद्धकालो ऽपि कार्यं निषेधश्च वृद्धगार्ग्यः र
व्यारभौमयोर्बुधे दोषाद्भार्गवे तु विनि श्राद्धाहः प्रतिपादि कामदाः सौरे बुधवर्जयेत् आद्योमासः सोऽर्कः शनिः पालेष्य
तीपातः रिक्ता श्रुतु चतुर्थी नवमी चतुर्दशी नन्दाः हिता पानमनमीदाग्रहृदयः गार्ग्यः वस्यासाद्यामिमपात चतुर्दशी
हस्मीतथा आयुःसम्पत्तिहितं पापं त्रिषु लेखमसोनुरे ध्यानः नक्षत्रेषु न कुर्वीत यस्मिन् जातो न वेन्नरः न प्रोष्ठपद
योः कार्यं नैवाग्नेये तु भारत दारुणेषु च सर्वेषु इच्छतां तु वर्जयेत् तथा कुम्भकर्कटके चैव कन्यायां कार्मुकेरवौ
नेमवेडाद्रेहपवित्रं आशायतेयमः तथा विवाहमौञ्जीचूडासु वर्षमर्धं तदर्धकं अन्तर्वत्नीं च जायायां नैव

केशवापनमित्यादि इति मुंडनविचारः अथ तीर्थस्नाने तत्र यत्र स्थलविशेषे विपरीतश्रवणादि तत्र न कार्यं तदुक्तं प्रयोगे तो
द्रके स्नानं च यत्र नद्यां स्त्रियाति निरिति अस्य गंगायामपवादः प्रतिस्रोतोर्ध्वमुखो स्नानमलं निवेशनं मैथुनं न प्रदुष्यति स्नाहिव
मंडलःस्वयमिति निषेधांतरमपि शास्त्रलीलितिविशेनि निवेक्तं गांगहरीतकी कोविदारकपित्थार्कवर्ष्यं दशिमवः शेषुश्चरवे
त्रिश्चैषां स्नाने वाद्यानुवर्जयेत् वहरीषविभीतकीतिलाकांतरं यथा तत्रिसप्तादि गुणितेषुः सांप्राक स्नितीर्थश्राद्धेन स्फुर्त
मीते ततहरं रुद्यालयच्छः स्नानं तथा हस्तं कंतियात्रा तिर्थमधेषु य स्नाने नैमित्तिकं तेषां नाम्नावपितरं दृश्यते एतत्सर्वधानु
हरदयविधं महानिशामुपिंडनामधारणं च प्रहरद्वयं प्रदोषपश्चिमौ यामौ दिनवत् स्नानमाचरेत् इतिपराशरोक्तेरित्यर्थः
त् पदार्थस्नानविशेषोमार्कंडेयपुराणेमातरंपितरंजायां स्नातं गुरुं रंगुरु यमुद्दिश्यानिमज्जेत् अष्टमांशंलभेतसः स
ति दर्भाणुद्दिश्य मंत्रेलभेनमवलिपाठः येऽनसि प्रतिकृतिं कुशमयीं तीर्थवारिणि मज्जयेत् मज्जयेत् मुद्दिश्य सोष्ट ठ्य
मांशफललभेत् तत्रमंत्रः कुशोसि कुशपुत्रोसि ब्रह्मणा निर्मितः पुरा त्वयि स्नाते स च स्नातो यस्येदं ग्रंथिबंधनमि
ति कुशप्रतिकृतिः कुशप्रतिमेव कार्य लोके ग्रंथिबंधनमितिमंत्रलिंगात तन्नामग्रंथिबंधनमात्रं प्रतिकृतिस्थाप
तैः इदं पदार्थस्नानं प्रतिकृति स्नापनं च जीवतामेवाद्दिश्य न कार्यं मृतानां तु तर्पणमेवेत्यादि फलमात्रमेवेत्यर्थः त
था त्याज्याः प्रणामित्रपुंसः योजितायः प्रयांति ये स्नाता गुणसर्वे गुरुगादित्यादिप्रत्यक्षेति स्नानमंत्रश्च प्रमा शिव०
मते स्नानं मो रयेद्या पापाशानैकं पापयेदिने तत्रापहतापहप्रभवक्रियेनमः सरस्वती तु सावित्री वेदमाता गा ५

तीर्थमी सान्निध्यामामवतं त्वं तीर्थपापप्रणाशिनी सर्वेषामेव तीर्थानां मध्ये मंत्रं तु रत्नवतः इति स्नानं वमकृत्वा मा
नं कुर्याद्यथाविधि अत्र इतः स्नानं मकृत्वा लेलतके यमं तो न स्नानं करांक्षितु मार्थना मात्र स्नानकरणात्रैयमं श्रालिंगना
यः स्यात् वस्त्रमंत्रः मानसानिर्दीपदरहस्मापुयंतक तानानध्वजाग्नानादिनमामसिंस्मुरेश्वर तीर्थराजेमम
कायकृत्पांतर हनपम मैत्रायणममनम्मनुज्ञां कतनमर्हसि इति मंत्रमनुज्ञार्थतीर्थस्नानमाचरेत् अन्यथा तत्फ
लस्यार्धं तीर्थे शोकहरति ध्रुवं अनयोश्च मंत्रयोः प्रार्थनात्मककार्यकलापिक ल्पः इति स्नानविधिः अथ तर्पणं त
त्रादौ स्वशाखोक्तानुसारेण स्नानांगं तर्पणं ततः पश्चात्तीर्थे देवर्षितर्पणं कृत्वा श्राद्धात्प्रागेव पितृ तर्पणमपि कार्यं तत्र तर्पणक्र
मः आदौ पिता ततो माता मातामह ततो पत्नी तथा मातामहाः सपत्नीकाः सपत्नीता दत्तं ततः सुतभ्रातृपितृव्याश्च मातुला
श्च सपत्निकाः दुहिता च स्वसा प्रोक्तौ हि श्रोमातामहकः पितृव्यामामातृस्वसाचश्वशुरो गुरुरिक्थकौ पिक्थयन्ं
एते स्युः पितातस्तीर्थंतर्पणे च महालये पितेति पितरादि त्रयमित्यर्थः एवं मातेत्यत्राभि एवं सर्वाभिनतंतर्पणं को
जलिं सर्वस्यापि दद्यात् तत्र मंत्रो वायवीये आब्रह्मस्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतु पितरः सर्वे मातृमातामह
तादयः अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनां आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तु तिलोदकं एवं कृत्स्न कुलतर्पणा
शक्तौ तु आब्रह्मस्तंबपर्यंतादि नैव श्लोकद्वयमेकं जमं तत्र तमस्तिलकुशाग्रोदकं जलीन दद्यात् अत्र ब्रह्मजालोमंत्रावलिः सध्या
रत्नौ तु आब्रह्मस्तंबादि नैव श्लोकद्वयमेकं नमत्र तमस्तिलकुशाग्रोदकांजलीन् दद्यात् स्नानमस्तु पात्रसंयमानत्कालेतावनामायुयासा इति वतक्रियमानानुवादिते पाकर
पूर्णतया दद्यात् लोके अन्येतु पिंडमिति तत्र प्रसेधनममानकालेतावनाम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गालामावास्यादेवमन्त्रपठनं जालोदयादिस्नातः पक्षतर्पणे तिलानिषेधः नासौ सा नेत्रयोदश्यां नंदायां गुरुमघासु च
पिंडदाने मृताहे स्नाने न कुर्यात्तिलतर्पणमिति मरीचिः सप्तम्यां रविवारे च गृहे जन्मदिने तथा भृत्यपुत्रकलत्रार्थी न कुर्या-
त्तिलतर्पणं पक्षयोरुभयोर्जन्मसप्तम्यां निशि संध्ययोः विप्रः पुत्रकलत्रार्थी तिलान् सम्यग्विवर्जयेत् स्मृत्यर्थसारे
विवाहे चोपनयने चौले सति यथाक्रमं वर्षमर्धं तदर्धं चैव नेकैस्तिलतर्पणं वृद्धौ सत्यां तत्स्नाने स्नानेन तिलतर्पणा-
मिति अपि तीर्थतर्पणे न वर्तते तीर्थे निषिद्धेष्वपि दिनेषु गयायां पितृपक्षके निषिद्धेऽपि दिने कुर्यात्तर्पणं तिलमिश्रि-
तमिति वचनात् विधवयापि तीर्थतर्पणं कार्यं तर्पणं च स्वभर्तुः कार्यं भर्तुः श्वशुरादिकेभ्यः तस्मिंस्तु तत्पितृभ्यः
पितामहगोत्रादिपूर्वकमिति स्मृतिकौस्तुभे तीर्थे नैमित्तिकतया सुतानां तदधिकारात् इदं च पुत्रपौत्राभावविषयक-
मिति मदनपारिजातकारादयः संन्यासिना तु तर्पणं न कार्यं न कुर्यात् स तर्कं निद्युः श्राद्धं पिंडं चरकांक्षी यामिति स्मृतेः
इति तीर्थतर्पणविधि अथ नदीनां रजोदोषः आषाढादि सिंहकर्कटयोर्मध्ये सर्वा नद्यो रजस्वलाः तासु स्नानं न कुर्वी-
त वर्जयित्वा समुद्रगाः नदीष्वपि आरोहतु कर्कटे देवि महानद्यो रजस्वलाः त्रिदिनं तु चतुर्थेऽह्नि शुद्धाः स्युर्जाह्नवी यथा
तर्जयित्वा समुद्रगाः नदीनां तरे आरोहं तु कर्कटे देवी महानद्यो रजस्वलाः सापि पयोष्णी विंध्यस्य दक्षिणे तु प्रकीर्तिताः भागी-
महानद्यश्च गंगा गोदावरी भीमरथी तुंगभद्रा च वेणिका तापी पयोष्णी विंध्यस्य दक्षिणे तु प्रकीर्तिताः शरावती महानद्यो देवर्षिक्षेत्रसंभवा
रथी नर्मदा च यमुना च सरस्वती विशोका च वितस्ता च विंध्यस्योत्तरतः स्थिताः द्वादशैता महानद्यो देवर्षिक्षेत्रसंभवा
इति अस्य नदी पुत्रस्नानं स्नोदयाद्यधिजलाल्या अमृतं मालये यावन्तो देति नाना नान्दिश्रिता शाबिमरूपाणि तावद्गो-

शि॰ ६

वहानद्यः रजसा नाभिधीयते ये चान्ये न रसंज्ञिताः शोणसिंधुहिरण्याख्याः कोकलोहितघर्घराः शतद्रुश्च नदाः सप्त
पावनाः परिकीर्तिताः अथ च रजोदोषः तीरवासिनां नास्ति तदुक्तं निगदे नद्युत तीरवासिनामिति योगयाज्ञवल्क्यः
उपाकर्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च चंद्रसूर्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते इति नदीरजोदोष
वोरके वसिष्ठः उपाकर्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च चंद्रसूर्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते इति नदी रजोदोष
विचारः अथ तीर्थश्राद्धं ब्रह्मपुराणे परकीयगृहे पक्वान्नाद्यपि न स्यात्पर्वण्ये जडः तद्भिन्नस्वामिनस्त्स्य हरंति
पितरो बलात् अगम्यागमनं तस्मात् परकीयं जीवतो अत्र परगृहेऽपि योनिषिद्धाः न तु तीर्थादयः तेषाम
स्वामिकत्वात् तदुक्तं कौर्मे वनानि गिरयो नद्यस्तीर्थान्यायतनानि च देवखातानि गर्ताश्च नस्वामीति श्रुतिः स्मृते ग
स्वामिकात् तदुक्तं कौर्मे वनानि गिरयो नद्यस्तीर्थान्यायतनानि च देवखातानि गर्ताश्च नस्वामीति हि श्रुतिर्मतः न कालनियमोऽस्य
तीर्थश्राद्धस्य तत्र विशेषाः प्राप्तपोन्नादयः मार्ते मुक्तो वा पथ्यमानः त्वाप च हृतवेच नकालनियमोऽस्य
तीर्थे अन्नं प्रति तीर्थकालविशेषानाह तद्धि तथा पर्वकाले व्यतीपाते भक्ष्यं मासं पीतं प्रत्येवेति
स्थितं गंगायां च श्राद्धमाह दामिनि तीर्थकालविशेषानाहरुद्रकः तथा पर्वकाले ब्रवीमि तीर्थकर्माणि नतत्र सूतकं तदपि
अप्राप्ते अशौचे च पुत्रोऽपि तथा च वर्जयेदिति विवाहदुर्गयात्रेषु यात्रायां तीर्थकर्माणि नतत्र सूतकं तदयति
कर्मादिकारये दिति इदं चामहेमश्राद्धविधिः अन्नश्राद्धं तु तत्रैव धात्रयैस्तुक्तवतश्चतीर्थप्राप्तौ द्वितीयदिने श्राद्धं
वेन्तु तीर्थप्राप्तौ श्राद्धार्थं तापमे सक्लमासं तु तीर्थप्राप्तौ तदनु षण्मासे पुनः कार्यं योगादिकं मासिकं च श्राद्धं चापर
पक्षिकं मन्वादिकं तैर्थिकं च कुर्यात् मासषट्कपि चेति स्मृतिचंद्रिकालिखित वचनात् अत्रापरपक्षिकं इति मासिक

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] शिव० ७

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नाम्नैव सर्वदा कार्यं सदा चैव तु शूद्रस्य नाममन्त्रैः श्राद्धं विदुर्बुधा इति सुमन्तुः । आमश्राद्धे च विशेषः स्मर्यते आमं द्र
व्यं द्विजन्मानां द्विगुणं भवेत् त्रिगुणं चतुर्गुणं वापि न लोके गणमर्पयेत् अन्नात् चतुर्भागादित्यर्थः अत्रापि च
रपक्षो मुख्यः हिरण्यं वा षड्गुणं चतुर्गुणं वा आपत्सु समममप्यामं हेम वा इत्यादि स्मृतेः आमश्राद्धं यदा कुर्याद्विधिज्ञ आ
हस्तस्थः हस्तेनैव करेण कुर्यात् आमान्नस्य विधानतः तथा दद्याद्द्विजातिभ्यः स्वतो वा स्वतमेव वा तेनाग्नौकरणं
कुर्यात् पिण्डांस्तेनैव निर्वपेत् षट्त्रिंशन्मते आमश्राद्धं यदा कुर्यात् पिण्डदानं कथं भवेत् गृहपाकात् समुद्धृत्य सक्तुभिः पायसे
न वा पिण्डदानं भवतीति शेषः आमगृहपाकसक्तुपायसानां विकल्पः आमश्राद्धे च भोजनं वर्जयेत् अपोशानादि
तु सर्वं प्रयोजनाभावान्निवर्त्तते रुद्रहोमेऽप्येवमेव तदुक्तं तत्र प्रश्नोत्तरे गृह्यसूत्रे प्रश्नो यथा सुखं आमश्राद्धे भवेन्ने
तदर्शनं चैवं च मे अवगाहनाद्युच्छिष्टं हेमश्राद्धे तु पिण्डनिर्वपणमिति केचित् सर्वथा श्राद्धे तु विकल्पः तथा
आमश्राद्धे केचिदिच्छन्ति आवाहनादि न चापरे तथा च मरीचिः आवाहने स्वधाकारे मन्त्राणां च विसर्जने अन्यकर्माणि
न स्युः आमश्राद्धे विधिः स्मृतः आवाहने पितृन् विप्रेषु अनावाहनीति प्रयोगे स्वधाकर्त्तव्यमिति प्रयोगः स्वधाकारे न
मो वः पितरः इत्यादिमन्त्रा इत्यादिप्रयोगः विसर्जने वाजे वाजे इति मन्त्रेण तत्र आमश्राद्धे प्रयोगोऽयमिति
श्रुत्यादि प्रयोगः यद्वा पितरः इति प्रयोगः अन्यदुक्तं तद्विधानम् ... अन्यतीर्थे तु ... पिण्डदानं विहितमिति श्रा॰
तु ब्राह्मणानां च हविषा लम्बेत तदा श्राद्धकालेऽपि श्राद्धं कार्यं अन्नाभावे द्विजाभावे तीर्थे प्रमदालये एकस्मिन्नपि अन्न

ग्रासं पिण्डं दद्यादित्युक्तं इति वचनात् यदा लोके विलम्बतेतदा दर्भैः उपरि श्राद्धं कार्यं पात्राभावे गविले
कृत्वा पितृयज्ञविधिं नराः निधाय चास्तरेच्चैव पात्रासने सुसमाहितः प्रभातुमथवा सुतं विधाय प्रतिपादयेत् सर्वा
भावे सैव दर्भोपरि द्यात् स्थापयेत् इति देवलोक्तेः प्रभा तु स्वर्णपात्रं च पक्वं इति श्राद्धं सपवित्रं सपक्वमिति प्रयोगः इति
वचने स्वयमेव च दर्शयेत् इत्यर्थः आमहेमपक्वं श्राद्धं निर्वर्त्तयेत् हेम हस्तेष्विति प्रदद्यात् पक्वश्राद्धे
अशक्तः पिण्डदानमात्रं कुर्यात् तथाह देवलः पिण्डमात्रं प्रदातव्यं अभावे द्रव्यहीनो हि पिण्डश्राद्धं कृत्वा विद्वान्
शाकैः सक्तुभिः पिण्डदानं च पायसेन वा कर्तव्यं सर्वदा विधिः श्राद्धं पिण्डपाके नैवेद्येन वा शुष्कान्नं वेति पाठान्तरं सम्प
ध्वांसयेत् अविकारः पिण्याकं तिलकल्कं इंगुदीफलपक्वतरफलं अत्र पर्वपर्यन्ता मे उक्ता रोहिण्यादि हस्तान्ताः
पिण्डप्रमाणमाहारार्थं गौतमः कदलीफलबिल्वमात्रान्पिण्डान् दद्यात् हितान्नतः कुक्कुटाण्डप्रमाणान्वा आमलकैः समान् वा
पिण्डप्रमाणं महाभारते इत्याहुः कपित्थबिल्वमात्रान्वा पिण्डान् दद्याद्विधानतः कुक्कुटाण्डप्रमाणान्वा आमलकैः समानं वा
द्विरन्नं प्रमाणं वा पिण्डप्रदानं सूत्राणि समर्पितं इति तीर्थश्राद्धे च पिण्डानां जलप्रवेशनं च प्रतिपादितं तीर्थश्राद्धे सदा पिण्डान्
दद्यात् समाहितः इति वचनात् पिण्डदाने अशक्तश्चेत् तिलतर्पणमात्रं कुर्यात् तिलैः सह अप्सु निर्वापणं भवेत् जलाञ्ज
लिरिति वचनात् तदुक्तं संक्षेपः शोकेन तर्पणं श्राद्धं पिण्डदानानि च गृह्णाति कार्याणि आशौचे तर्पणं पिण्डः अशक्ते
तत्र तर्पणमात्रमिति कात्यायनः देवहीनानि मिश्राणि जायन्ते कथा सर्वे नैमित्तिकानि कार्याणि निमित्तानि
नुक्रमादिति तथा चैकस्मिन्नपि दिने क्रमेणानेकतीर्थप्राप्तौ च तीर्थश्राद्धानि कार्याणि हर्षोदयपरां श्राद्धं च तत्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

यत्तु नैकश्राद्धद्वयं कुर्यात् समाने ह्नि कुत्रचिदिति तच्चैतोयवच्छान्तं समानान्तेष्विकश्राद्धविषयं संक्रान्त्यमावास्यादिनिमि
त्तकश्राद्धानां तु देशापेक्षेनान्यसमानविशेषणान्तं ज्ञानच्छान् यदि तु तीर्थश्राद्धनिमित्ते वार्षिकं स्यात्तदा प्रयोगेव कार्यं तदु
क्तं कालादर्शे प्रत्याब्दिकेषु वार्षिकेषु तीर्थेषु विहितस्य च संपाते दैवतानां तदा द्यावृश्राद्धं समाचरेदिति तत्राप्याद्यतीर्थश्रा
द्धं पश्चाद्वार्षिकमिति विवेकः द्वे चैव तीर्थश्राद्धं दर्शमासान्तरं तीर्थश्राद्धं वा वर्षपकं अन्नमनु कलेऽपि या कृतान्ते स
वत्सरे हि मासानेदतीत्याद्ये हृत यच्चानेचकारेण तीर्थश्राद्धस्यापि संग्रहादिति वचनात् इति तीर्थश्राद्धविचारः सेवा
पत्नीयपरिशिष्टे महालयश्राद्धं सर्वा तु तीर्थ इत्यागयामते जीवत्पितापि कुर्वीत श्राद्धं पार्वणधर्मवत् मृतमातृकस्य
तु प्रासंगिकत्वाचा प्रासंगिकमपि तत्संवः अन्यत्र परिशिष्टे अन्वष्टक्यं गयाश्राद्धं मृतेऽहनि मातुः श्राद्धं सुतः
कुर्यात् पितर्यपि च जीवतीति प्रासंगिकश्राद्धेष्वेव मातृकादीनां दिवस पिण्डदानमर्थः तत्र गयातिरिक्ततीर्थे तु जीवत्पि
तृकेण पक्षमाग्नेयमेव देहीन श्राद्धं कार्यं गयायां तु यदि पक्ष गयाति मृतमातृकस्य तदा मातृपार्वणमात्रं कुर्वीत
अमृतमातृकस्तु नैव चैकार्त्तिकदृशमिति दर्पणकारः अपरे तु जीवत्पितृकश्राद्धविधायकवाक्यानां साधारण्या
त् गयायामपि जीवत्पितृकेणापि पितृविशेषादि स्वपक्षमात्रोऽस्य श्राद्धं कार्यं एवमेव श्राद्धे मृतमातृकस्य पितृपत्नीर
हितेन मातृश्राद्धे [illegible] अन्वष्टक्यमित्यादि वचनं मातृलादिरूपेण पार्वणमात्रमर्थं गयाश्राद्धनिषेधश्च
वचनानि तु मृतमातृकेणापि पितृद्वोहे न न गतव्यमित्येवं परिगणेत्याहुः मातरं स्त्रीषु यदि विनष्टः पुत्र इत्युप शि० ४०
९

त्तीर्थं गत्वा मातामहादिपार्वणश्राद्धं कुर्युः अविभक्ताश्च पुत्राः पृथक् तीर्थश्राद्धं नैव कार्यं एकेनैवाविभक्तेन कृते स
र्वैः कृतं भवतीति वचनात् विधवा तु सपुत्रा चेन्न कुर्यात् सपुत्रयाऽनेन कर्तव्यं भर्तुः श्राद्धं कदाचनेति स्मृतेः अपुत्रया
तु कार्यमेव अपुत्रा पुत्रवत्पत्नीति वचनात् केचित्तु पुत्रवत्याऽपि तु [illegible] निधानेप्राल्ललाटदासंकल्पश्राद्धं कारयि
तव्यमित्याहुः सांकल्पे च यच्च दिग्धान्ना ह्वमित्यः शालाहने सधारादिपिण्ड गन्धो करणं तथा विकिरं पिण्डदानं च सांकल्पे
षड् विवर्जयेदिति पार्वणसहितं एवं सोऽनुपनीतोऽपि कुर्यात् सर्वं पूर्ववत्पितेति अनुपनीतः स्त्रीशूद्रा
श्च श्राद्धं मन्त्रविनाकारयेयुः श्राद्धं मन्त्रकनामगोत्रान्तं कुर्युः देवेभ्यो नमः पितृभ्यः स्वधा नमः इति मन्त्रमप्यूचते
अधिकारापवादः तत्र पतितेनान्न कार्यं न कुर्यात् पतितः कश्चित् श्राद्धं पिण्डं दैवकं क्रियामिति वचनात् पातितोऽपि न
कुर्यात् नैमित्तिकर्मन्ध्योपासनि पतननिमित्तवचनात् उपपातकादि नातु कार्यमेव तस्य नित्यनैमित्तिकयोनि
षेधाभावात् अथ तीर्थश्राद्धे संपूरणनिर्णयः गयातिरिक्ततीर्थे तु पितृपार्वणमातामहपार्वणाचेति षट्दैवत्यं क
र्तव्यमिति [illegible] वृत्यादिकं चतुर्थे तु पिण्डदानः स्तु षडिति श्राद्धैतिरिति स्यात् रसावलीकारादयः
[illegible] अन्यत्र मातामहपार्वणमपि ऋत्वा
[illegible] मातृमातामहपार्वणमा
[illegible] कार्यं मातामहीनां पृथक्श्राद्धंपञ्च

पितृभिः ... मातामह ... पिण्डोपि ... [illegible]
... [illegible] ... सपत्नमातृसपत्नपि
तामही ... पितामही ... सपत्नमातामह ... मातृसपत्नी ... [illegible]
... मातृ ... मातामह ... [illegible]
... एकोद्दिष्ट ... पार्वण ... पितृमातृ ... मातामह ... [illegible]
... पार्वण ... पितृमातामह पार्वण ... [illegible]
... एकोद्दिष्ट ... [illegible]
... [illegible]
... एकोद्दिष्टानि ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... पार्वण ... [illegible]
... [illegible] ... श्राद्धं ... [illegible]

शि॰व॰ १०

... जीवति मातामह ... पितामह ... पितरि जीवति ... पार्वण ... [illegible]
... पार्वण ... [illegible]
... मातामह ... पार्वण ... [illegible]
... जीवत्पितृकस्य विशेषः ... [illegible]
... पितरि जीवति ... पितामह ... जीवति ... पितामहः पितरि पिता
... पितामह ... [illegible]
... एकोद्दिष्ट ... मातामह ... [illegible]
... पितामह ... [illegible]
... श्राद्ध ... [illegible]
... [illegible]
... एकोद्दिष्ट ... पार्वण ... जीवत्पितृक ... [illegible]
... एकोद्दिष्ट ... पार्वण ... [illegible]
... [illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पिण्डो विदेयः यदाह देवलः एकं पिण्डं सुतानां च मेलनं च यथाविधिः ज्ञातिवर्गस्य संस्कृतस्य सामान्यमिति निर्वपेत्
इतीतिवृद्धमातामहेत्ता मधमेव पितृवंशे मृता ये च मातृवंशे तथैव मृताः गुरुश्वशुरबन्धूनां ये चान्ये बान्धवाः स्मृताः
ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः क्रियालोपगताश्चैव जात्यन्धाः पङ्गवस्तथा विरूपा आमगर्भाश्च ज्ञाताज्ञाता
कुले मम तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठतामिति अत्र श्लोके चैकस्मिन्नेकमेवता नावलेवचाक्यायपालिस्मार्तः
तथा आत्मवर्गस्य ये पितृवंशजाता मातृवंशजा ये मातामहा ये वंशजा ये मम दासभृत्याः सर्वाश्रितसेवका
श्च मित्राणि सख्यः पशवश्च वृक्षाः दृष्टाश्चादृष्टाश्च कृतोपकाराः जन्मान्तरे ये मम संगताश्च तेभ्यः स्वधा पिण्डमहं ददामि
इति श्लोकस्थापितारः एवं अत्रापि पूर्ववदेकमन्त्रा यस्य लेतावेनश्राद्धं कलावपूर्वकं च पिण्डमहं ददाम्यनेकवर्गश्राद्धोनागा
दिनालीवतः कालस्वधानावः समहेवश्राद्धं कुर्यात् तद्वत् श्राद्धान्तरमहेवश्राद्धं महैकादशाहाद्ये कल्पश्रा
पितापितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः मातामहस्तत्पिता च प्रमातामहकादयः तेषां पिण्डमयादत्तो ह्यक्षय्यमुप
तिष्ठतामिति मन्त्रेणैकं पिण्डं दद्यात् संतति र्वश्राद्धविचारः अथ तीर्थश्राद्धे विधिः यमः गयां तीर्थं प्रयाग्य
स्थितिमध्यते गुरुकर्मणाः नवसु प्रवरादनूर्ध्वं लोकान्तरे नोन्नत तत्र कालविशेषः अमृतं गते गुरौ गुरुके तथा
मासे मलिम्लुचे गयां याम स्थितिं नवनकुर्यादिति गौतमः तथा आस्थितेश्वपि गयाश्राद्धं श्राद्धं यावदाश्रि
तं वृद्धमेवेन कुर्वीत यदि नश्यात्सपिण्डनः कृतादेतु सपिण्डनेऽस्ति पाठान्तरं तथा आस्थितेष्वपि गयाश्राद्धं श्राद्धं वा शिव० ११

परमाह्निके वृद्धमेवेन कुर्वीत तद्रुतेयत्नाद्वर्षे देहिके यदि स्यात् आतिमासतदितिपाठान्तरं दशाहं कृत्वा तेनु नदोषः
दशाहाभ्यन्तरं यस्यां मातापित्रोरस्थि मज्जन्ति गंगायां भस्मशेषाग्निसंस्कृतं स्कन्दपुराणातिवचनात् पुत्राणां मातुलुं
दशाहाभ्यन्तरं यस्य गंगातोयेऽस्थि मज्जति न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्कदाचन इति वचनात् दशाहाद्यन्तरितो न निषेधः
तातिरः कुलवत्तापितावाननाम अत्र तीर्थस्य मुकुलोत्सवे नीलार्वाङ्गापयाचरेत् इदं च दशाहादितो न विवक्षितं
याहि नान्तस्य नेव पूर्वश्राद्धं पात्रात् अथ गयां गोतिकाय धर्माः एकादशाहावेः सपिण्डनं कुर्यात् पिण्डानायके ताव
मद्वेकार्थः शिवस्थाने पुरन्दर्णां कुर्वन्सोमस्त्रैलोक्येत् सोमसव्याहृतियान् मासं विष्णु पदादेशानाम्
काशीप्रकरणे यथामः नमस्कारविधिविशेषः अत्र वृद्धयाम गोसमीपे मदिरा विधिनापरमेनमस्कारा कुर्या
ईशतार्थे अप्सरसां मनुष्याणां तिथिवर्त्मना ताम ससाग तस्याशो दामीसौ सर्वकामदः ओं व्यासदेवयिका
र्यः यशोदा पुत्र देवकी देवस्यामि तात्पवि पतितपातकाः सद्यो मुक्तिमेति सदा सहितेव वचनात् साधे इत्यमन्ये
फलं तो योपि शिवलिङ्गस्पर्शी लोपनेवानिमी लोके पिर्वसर्वं विनिक्षिपेत् श्राद्धं तु एतेन गंगाविष्णुपादे
वचपदायवेत् तत्र गङ्गान्नमश्नोच हरेत् सर्वं तत्क्षणात् अन्यानस्यार्थ देवेभ्यो पतद्दीने पुनिक्षिपेत् विष्णुपदे
वतदेवमातरा आपन्निवेदितं ब्राह्मणोभ्यस्तु तदेवङ्गलोशादिनिवेदितं विष्णुपादौ लपनं दत्त्वा मः देवलः न
नदी पुनर्दत्ता यास्वर्ग तेषु च पवर्तते श्राद्धे स्नानकाले तीर्थे पुण्ये जलान्तः यदा मार्गगामिनः अन्तराल
दवति ह्यतिरिक्ता नदी स्नापनीतिरदायका स्नानादिकं कार्यं मारीचिसल्वर्णं तीरे तद्व्रते मार्गे तरां नदीं प्राप्तो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नाडिरपराते: अर्थाजेवसरण्यमाणपमार्गतोविधिः यत्रतु अर्धकृतौ स्य तीर्थविशेषः सरस्वत्यादावपरोरे तीर्थ
विशेषस्तत्रैक नियमानारे तावशिष्टतीर्थ एवसर्वकर्तव्यं नारदीये यः स्वदेशाद्विनिर्गत्य लिंगधिक्षुत्वाद्यमामेन्याः तत
स्वनिष्ठतीर्थस्तिधायच्छिन्नावृतेरयोति योषिद्भिः प्रजितोलिंगस्पर्शि सरत्यंतरे इदं चैतन्नीतनष्टतिच्छायितविधवेन
तुष्टनावृसिद्धविधं तथा स्कन्दे वानप्रस्थोवानि [illegible] केशवं वा शिवं वापि स्पृष्ट्वान केशस्तु ते
तथा वदनं सप्तुनं तीर्थवर्जये दुर्विनापतिः आर्द्रवस्त्रमानमात्र सर्वान्यत्र वेदवित् आर्द्र आर्द्र संज्ञेन तथा
नदेवः पवित्रास्तु नदेवोविस्मृसप्तनि देवत्वादनेस्मयोनाह ताराननलभ्यते इतिप्रायश्चित्ततीर्थविधिः अथप्र
यागप्रकारं इदं च त्रिस्थलीग्रन्थमहंकारः सतिसामान्यतोऽपि प्रयागादियात्राः कारिष्य इति विशेषतो यात्रा प्रसं
कल्पेनपठतेएकप्रयोगविधेरभावात् किंतु तिमसवतीर्थप्राप्ति [illegible] संकल्पःकार्यः [illegible] सर्वप्रासंगिके
अतोऽवतीर्थफलमस्त्विति वचनात् यत्रायशार्द्र संत्रफलं स्नानशार्द्रा [illegible]
गयायां वतनामास संकल्पपूर्वकं कार्यं ततः प्रयागे [illegible] स्नानसंकल्पः ततः काश्यां गया तत्र च तत्र यात्राफलाय
[illegible] अथ मुंडनविचारः
तत्र विधवानां [illegible] मुंडनमुक्तं सधवानां तु विशेषः [illegible] केशवापनं सर्वा
न्केशान्समुद्धृत्य [illegible] तीर्थादिषु [illegible] केशवापनमितिवचनात् प्रयागे [illegible]

शिव०
१२

केशान्समुद्धृत्य [illegible] नमात्रं कार्यमिति [illegible] अन्येतु समूलमेव वपनमाहुः तस्मात्केशमुंडने
[illegible] तीर्थेषु [illegible] कार्यमिति यदाह इदं च प्रयागमुंडने [illegible]
[illegible] नकार्यं [illegible] तीर्थविशेषे [illegible]
[illegible] प्रयागे [illegible] तिथौ
प्रायश्चित्ते [illegible] प्रयागे [illegible]
[illegible] इति मुंडनविचारः अथ माघस्नानकालः विष्णुः [illegible]
मकरस्थे रवौ माघे प्रातः स्नायी [illegible]
[illegible] विष्णुः [illegible]
[illegible]
[illegible] अत्र [illegible]
[illegible] तीर्थस्नानं [illegible]
[illegible] तीर्थस्नानं [illegible] कार्यं [illegible]
[illegible] अथ प्रयागे [illegible]
[illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गमनवचनैः प्रयागे मरणं नानाफलार्थत्वेन मोक्षार्थत्वेन च विधीयते मोक्षार्थत्वेऽभिहिते ऽपि सितासिते त्यादि
का अत्र केचित् प्रयागमरणं सर्ववर्णसाधारणं [illegible] एते ऽन्यत्र पुनः
[illegible] तत्र तु
[illegible]
[illegible] एवं च सति
[illegible] सर्ववर्णसाधारणं [illegible] आत्मानं घातय
[illegible] तृतीय [illegible] चतुर्थ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] इति प्रयागप्रकरणं
अथ काशीप्रकरणं [illegible] अविमुक्ते प्रविष्टस्य तु सर्वं व्रजति क्षयमिति शि प० १३

तथा मेरुमंदरमात्रोऽपि राशिः पापस्य कर्मणः । अविमुक्तं समासाद्य तत्सर्वं व्रजति क्षयमिति [illegible]
सकलस्य [illegible] अत्र काशीप्रवेशादेवार्जितमेव पापं नश्यति न तु तीर्थस्नानादि [illegible]
ति केचित् [illegible] अपरे तु प्रवेशाद
[illegible] नश्यति [illegible]
काशीप्रवेशात् सकलपापनिवृत्तिर्जातेति वाच्यं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
काशी [illegible]
[illegible]
[illegible] नश्यति [illegible]
[illegible]
[illegible]

येषांगम्भूतमं नत्वा श्राद्धमेधेरांनं तंगर्भं श्राद्धंश्रोतत् अथैच्छमासेमितेषष्ठेमासेनाप्रद्वसमेन्द्रपः कुर्वन्त्येवा
र्षिकीयात्रानावेद्यैरमिन्त्यते श्राद्धमेधायवरयेषा फलमश्नुयतयते श्राद्धमेधेनतत्कं स्नानश्राद्धादितिथौ
सपुत्रा यामिश्रमेतारेनत्वाश्राद्धकृत्वा नदुर्देशाभवत्धातिपुमान्पुण्यतमः श्रेयोविदिति इति काशीप्रकरणं अथग
याप्रकरणं तत्र गयाश्राद्धे अधिकारिणः पुत्रादयः तथैव विशेषमाह घृतपृष्ठे यामाने पुत्रान्धवैकालये सधामि
त्रसपादवाद्रः अन्नमजोवान्यजोवापिगयाकूपयन्नमन्नदा यन्नापानसेतिष्ठते तेन यष्टुं सेशाश्रद्धं समन्मानि निवृ
आः दत्त्वा तेपुरुषः कार्यं नमःश्रेकार्यं नतुश्राद्धतर्पणादि तदुक्तं वायवीये इंद्रद्युम्नश्रेये मिश्रुर्गयागत्वानवितद्रः इ
दस्य पुत्राविमृतो विप्रलिप्सैः समभुज्यते स्वैश्वसतर्पितात्मापि स्वर्णपिण्डेनर्थः तथा गयायामुण्डपृष्ठे शकट
वटप्रवता तथा इंद्रद्युम्नसेद्युरविपिमैः समश्नुते अथ गयायांश्राद्धे केचिद्विशेषाः हेमाद्रौ महालयगयाश्रा
द्धे वैकादशाहिके पिंडदानप्रयोगः स्यान्मनुश्रन्यत्रकीर्तयेत् सप्तपिंडः प्रयोगश्च मसूत्रादिनियमेषु पिंडदानप्रयोगः
तथा वर्षिश्राद्धे गयाश्राद्धे तत्रैव सपिंडीकरणश्राद्धे तत्र पेतस्य तत्कमिन्नमिश्रवर्गान्विधिः अथमध्य
गयाश्राद्धे कारणश्राद्धविधमासिकान्यपक्षपत्रगयाश्राद्धे कुर्यादिति केचित् तत्र मूलमग्यं महापाते
किपिण्डपूर्वविशेषोऽत्र पुनरुक्ति किमपतेपतितानां वागते संवत्सरे केचित् देशधर्मप्रमाणात्तत्र गयाकृपेव
पुत्रैः सरभोमहालयगयाश्राद्धेमातापित्रोस्तेहानि फलोद्गते पिकुर्वीतपिंडनिर्वपणं सुतः गयाश्रा त्रि०व०
१४

वनित्यं गयायांपिंडदानेनपितृणाममन्नदानमेवेतिस्मादिवचनैः प्रत्यक्षमेवविधीयते प्रत्यक्षेणसंयो
गादिति पाठः स्मार्ताश्च अत एवकौर्मे गयाभिगमनेकर्तुं यः शक्तोऽपिन गच्छति शोचन्ति पितरस्तस्य यथा
वात्स्यपरिश्रमइति तस्मात्पात्रकृपनित्यपुत्रस्य अत एव यथाशास्त्रं पुण्यं तत्रापि सकृत्करणमेवनित्य
तावन्नैवशास्त्रार्थसिद्धेः अपरेतिवोधकवाक्यमात्राच्च चातुर्मास्यवत् पुनःकरणं तु फलाधिक्यं तद
द्व तस्माद्युक्तं पित्राद्येनरोगाद्यादिपापमपध्वंसफले काशीमरणात्सर्वेत्तु तस्मिन्कर्तव्यगतः प्रत्यवायाभा
वएवफलं भवतीति सिद्धं इति श्रीगयाप्रकरणं इति श्रीधर्मशास्त्रसर्वस्वाख्येनिबन्धेतीर्थविवेचके
कर्तव्यताधिकारः इति श्रीलक्ष्मीधरसूनुनानन्तदीक्षितेन कृतत्रिस्थलीसेतुः समाप्ताः शुभमस्तु

त्रि०व०
१५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

Indira Gandhi National
Centre for the Arts